

El compromís del PSAN amb l'escola i la universitat catalanes i per a l'impuls del Congrés de Cultura Catalana van ser eines identificadores de l'independentisme en l'inici de la transició democràtica, i aquesta ha estat fins ara la seva continuïtat i el tret diferencial en el panorama general progressista. Els joves independentistes d'esquerra del moment van fer aportacions innovadores, en àmbits molt diversos, per configurar aquella llengua i aquella cultura catalana que sortia, després de quaranta anys, d'un intent (a voltes reeixit) per part de l'Estat de convertir-la en quelcom prescindible i, a la llarga, abocar-la a la desaparició a llarg o a curt termini.

Certament, l'any 2020, en què commemorem el centenari del naixement de Josep Benet, fora bo també de manifestar les continuïtats de «l'intent de genocidi cultural» (obra cabdal seva) i les «continuïtats» del Règim del 78, malauradament encara tan presents, especialment en aquest camp.

Esperem que Fermí Rubiralta continuï el seu remarcable esforç per anar complementant l'estudi d'aquest àmbit del catalanisme, cada cop més ampli i per això cada cop més complex; i que l'inici de la seva proposta agosarada de donar claus històriques a la circumstància on és el nostre país vagi acompanyada d'altres propostes tan fonamentades com la present. Se-

gurament també ens caldria una altra visió complementària, la relació del catalanisme majoritari, sovint governamental, amb la sobirania nacional (trajectes, aspiracions, projectes, marrades...), sabent, que, malgrat tot, rere la formalitat de la normalitat s'amaga, somorta, una tossuda història de continuïtat nacional, al capdavant el motiu que ho lliga tot plegat. I, especialment, la part de la visió que ben poc tenim en compte: l'acció de les forces polítiques espanyoles, de tota mena, durant més d'un segle; però això serien figures d'un altre paner... o no?

Lluís DURAN
Centre d'Història
Contemporània de Catalunya
lluig.duran@gencat.cat

FERRÉ TRILL, Xavier (2019). *Ètica de l'acció: escola comarcal Puigcerver (1968-1983)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 210 p.

L'ESCOLA COMARCAL PUIGCERVER DE REUS

Vet aquí un estudi que fa pensar.¹

1. Xavier FERRÉ TRILL (2019), *Ètica de l'acció: escola comarcal Puigcerver (1968-1983)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Fa pensar al món dels educadors. Un món més abocat a l'activisme que no pas a la reflexió. Un món que s'embadaleix sovint per les novetats («innovació pedagògica», paraula fetitxe) i que menysprea incomprendiblement la història pròpia, el llegat d'allò viscut i experimentat....

Quan l'he llegit, el llibre, he trobat força similituds entre el procés que explica, que desenterra, de fet, i la història que estic ara mateix confegint d'Icària - El Sagrer, una de les dues primeres escoles del CEPEPC que es va integrar a la xarxa escolar pública catalana, l'escola on van formar-se els meus tres fills, tot s'ha de dir!

Tant en un cas com en l'altre, la imbricació escola-entorn urbà és important. L'escola de Reus historiadada per Ferré Trill, ubicada al Barri Fortuny, zona urbana perifèrica als anys seixanta, va contribuir a una «vertebració interna de la vila»,² de la mateixa forma que les veus que propiciaren el pas a la xarxa pública de l'escola Icària - El Sagrer brandaven la cohesió de barri com a valor escolar.

2. Xavier FERRÉ TRILL (2020), «De l'aportació de la Joventut Agrícola Rural Catòlica i d'un cert bandejament historiogràfic». Document tramès per l'autor.

CALEN ESTUDIS D'AQUESTES CARACTERÍSTIQUES

Calen treballs amb voluntat metodològica renovadora i que aprofundeixin en la comparació en l'àmbit dels Països Catalans. Caldria avaluar al respecte de què han servit iniciatives com els congressos i publicacions de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana que en el seu moment vaig contribuir —amb Jordi Monés, Frederic Godàs, els companys del Seminari d'Història de l'Ensenyament i conspicus docents de l'Escola Universitària de Mestres d'Osona— a impulsar.³

El llibre de Xavier Ferré i Trill analitza de manera molt exhaustiva, sobretot, els quinze primers anys d'una escola activa privada catalana, concretament de Reus, Baix Camp.

Situa l'escola comarcal Puigcerver, una escola de la perifèria urbana

3. *Ibid.*, «Una recerca dels professors d'història de l'educació Carmen Agulló i Andrés Payà sobre l'aportació cooperativista de les escoles comarcals al País Valencià entre 1968 (la referència pionera de l'escola La Tramuntana) i 1976 —on, en algunes de les quals la Joventut Agrícola Rural Catòlica (JARC) hi tingué una participació ben destacada. [...] Foren, en alguns casos de manera precursora, peoners en l'ús de la llengua, concebuda com a vehicular i, doncs, en la consubstancial relació [...] entre educació i identificació i coneixement del territori, de la comarca».

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

de la capital comarcal, com a capdavantera en el seu moment d'un important moviment de millora escolar alimentat per l'associacionisme cristià progressista dels anys seixanta.

LA CULTURA CRISTIANA PROGRESSISTA DELS ANYS SEIXANTA

Un dels mèrits del llibre és haver reconstituït algunes de les claus ideològiques per on passava el potent moviment català pro «escoles actives» dels anys seixanta, en plena dictadura. Exemples n'hi havia a bastament, d'activitat en ebullició. Tenim el cas de l'escola Proa del barri barceloní de la Bordeta, fundada el 1966, un centre «constituït per la intervenció d'integrants del moviment escolta i del moviment especialitzat de la Joventut Obrera Catòlica».⁴

El catolicisme progressista tenia a la Catalunya dels anys seixanta diverses plataformes. Una era l'editorial Estela, creada el 1958 i closa el 1971, amb mentors com Joan Misser, Maria Martinell, Vicenç Nolla, Alfons Carles Comín, Josep M. Pinyol o Josep Verdura.⁵

4. *Ibid.*, p. 57.

5. En col·lapsar a principis dels setanta, el seu nucli dirigent (bàsicament, Comín i Verdura) s'integrà a l'editorial Laia, que actuà de

Va difondre essencialment el pensament de grups catòlics francesos en el solc marcat pel Concili Vaticà II. Publicacions com *Reeixir* i *Pre-gàries* de Michel Quoist assoliren un tiratge d'uns quaranta mil exemplars.

Revistes com la montserratina *Serra d'Or*, per al públic general, o la infantil *Cavall Fort* (1961-1962), que va rebre cobertura legal dels bisbats de Vic, Girona i Solsona, amb un tiratge inicial de 10.000 exemplars, responen a aquest impuls sota auspici eclesiàstic.

Aquest corrent i el marxisme impulsen també publicacions especialitzades com *Promos*, revista mensual d'economia publicada a Barcelona de 1961 a 1966, portada per economistes vinculats a la Universitat de Barcelona, que abordava una gran varietat temàtica internacional o relativa a l'Estat espanyol.⁶

relleu d'Estela des de 1972 fins a la seva desaparició el 1989, en la mateixa línia progressista de la darrera època d'Estela, publicant indistintament en català i espanyol. <https://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0025236.xml>

6. Diversitat: índex del número 48, de 1966: Inversión, ahorro y capital extranjero; Relaciones España-U.R.S.S. / V., X.; Wilson en un laberinto / Soler, Santi; Los trabajadores en Europa Occidental / D.P., S.; Contrastes en la India / C., E.; La sociedad y el capital social en Cataluña / R.H., J.; La inflación y la agricultura española / Vilaplana, Joan; Yugoslavia siguiendo su camino / Riera, Joan; As-

ELS REFERENTS DE L'ESCOLA NOVA

Els referents pedagògics d'aquesta florida pedagògica en plena nit dictatorial eren, d'una banda, pedagogs de l'Escola Nova, com Maria Montessori, Ovide Decroly, creador del mètode global de lectoescriptura⁷ o el també pedagog francès seguidor de l'Escola Nova amb d'idees comunistes Célestin Freinet, profusament difós a través de l'editorial Laia.

La idea cooperativa i comunitària d'aquest darrer inspirà, pel que sembla, segurament la dinàmica assembleària setmanal de les primeres promocions de l'escola historiada per Ferré Trill.⁸

pectos del sindicalismo en Francia / Salvador, Jesús; La sociedad burocrática / Markovic, Mihailo; Nuevos productos, clientela nueva: La canción de protesta / Soler, Santi; ¡84 pesetas! / Blanc, X.; Los 2 déficits / Serret, T.; El salario que los trabajadores no administran / Nualart, Jaume; Los precios suben / Blanc, X.; Planificación Indicativa: Las interrelaciones / Nadal, Joaquín; Desarrollo Regional e Industrialización / Borja, Jordi y Castells, Manuel; La evolución del Empresariado de la pequeña y mediana empresa / Muñoz, Xavier; El África negra ha empezado mal de René Dumont / C.N., J.; Salarios máximos / Castellet, Eduard.

7. FERRÉ TRILL (2019: 89); Ana RUBIÉS MONJONELL (1938), *Lectura-escritura global. Cuatro años de experiencias*, Barcelona, Bosch.

8. *Ibid.*, p. 127.

També obeïa al plantejament del moviment d'escoles actives de les tres primeres dècades del segle xx el disseny d'impulsar una forma de convivència democràtica tipus «república escolar», creant així un context de «tracte horitzontal (reforçador) de la legitimitat (autoritat moral) del mestre. La realitat d'autoorganització roman en les evocacions dels exalumnes».⁹

Tot plegat, en un ambient de companyonia facilitat pels viatges de fi de curs o els intercanvis escolars.¹⁰

Igualment apòstols d'aquests plantejaments van ser els pedagogs pont entre el moviment d'Escola Nova d'abans de la guerra i els afanys de millora escolar de la postguerra a Catalunya, sobretot, però no pas exclusivament, Artur Martorell i el potent Alexandre Galí.

EL TESTIMONI DE MESTRES, PARES IMPULSORS I ALUMNES

Com diu Carme Miralles-Guasch a la presentació, un dels encerts del volum de Ferré Trill és haver fet parlar els mestres, els pares impulsors i els alumnes.

9. FERRÉ TRILL (2019: 195; i p. 15, 67 [Adolphe Ferrière]).

10. *Ibid.*, p. 156

Un altre dels encerts del llibre és l'intent d'atorgar la importància que té a la solidesa i coherència del pensament educatiu (implícit i explícit), en qualsevol projecte educatiu.¹¹

Pel que fa al primer d'aquests «encerts», la fidelitat a les fonts és absoluta.

Ferré Trill analitza butlletins i revistetes internes escolars com *El Pi* (1973-1975) o *Xiulet* (1975-1983).¹²

I, per descomptat, recórrer a la veu dels exalumnes per avaluar els resultats del projecte escolar és un altre mèrit inqüestionable.¹³

Eren iniciatives escolars, no ho oblidem, amb vista d'una preparació de la part més progressista i liberal de la burgesia catalana, amb la idea de «promocionar nuclis dirigents per al futur cristià i català a la nostra ciutat i comarca», segons deixa ben clarament de manifest la lletra de 23 de maig de 1967 d'un dels membres de la societat civil Puigcerver a Albert Masdeu.¹⁴

Aquesta societat civil Puigcerver, veritable nervi de l'escola reusenca, es

va constituir formalment el 14 d'abril de 1968.¹⁵

Pretenia una formació tecnico-agrària «comarcalitzada» del jovent, d'acord amb els ideals de la JARC.¹⁶ Inicialment havia de ser una cooperativa de pares i mestres, però, legalment, això era inviable i es constituí en cooperativa únicament de pares.¹⁷ Però ja el curs 1967-1968 esdevingué una escola regida per la societat civil per tal d'activar la captació de «socis accionistes».¹⁸

El 1972 ja es preveia l'ampliació de l'escola fins a vuitè d'EGB i també una reforma arquitectònica.¹⁹ L'esforç dels avaladors de l'escola per fer-la surar, per remodelar-la²⁰ i per ampliar-la²¹ són ben descrits a l'estudi. L'ampliació de l'escola no preveia més de 480 alumnes.²² Darrere d'aquesta limitació hi havia tota una filosofia.²³ Un referent del centre reusenc era

11. En aquest sentit mostra molta admiració alhora que ret justícia a l'historiador de l'educació Jordi Monés i Pujol-Busquets, pioner en l'anàlisi del pensament educatiu a la història catalana contemporània.

12. FERRÉ TRILL (2019: 145-150 i *sq.*).

13. *Ibid.*, p. 15, primer paràgraf.

14. FERRÉ TRILL (2019: 59).

15. *Ibid.*, 69.

16. FERRÉ TRILL (2019: 61).

17. *Ibid.*, 62.

18. *Ibid.*, 172.

19. Acta de la societat civil 26 de febrer de 1974, p. 160.

20. Crèdit social amb garantia de béns de 40 avaladors. 1982, remodelació, p. 167.

21. Més ampliacions dels primers anys vuitanta, p.171-172.

22. FERRÉ TRILL (2019: 180).

23. *Ibid.*, p. 163 i 178 al mig.

l'Escola Garbí, d'Esplugues de Llobregat, 1965.²⁴

La imbricació de l'escola amb l'entorn, amb el veïnatge, és inqüestionable. Segons una radiografia interna de 1978-1979 gairebé la meitat dels pares eren treballadors d'un tipus o altre, un 30% responien a la tipologia de petits propietaris industrials o agraris, i una quarta part de les famílies eren de classe mitjana alta. El 73% de les famílies eren catalanoparlants.²⁵

El reclam d'aquesta mena d'iniciatives escolars era empènyer cap a l'escola pública de qualitat, evitar la segregació de classes, lingüística i cultural a l'escola, cosa no fàcil. El caràcter alternatiu, atípic, de llur trajectòria feia més necessari el recurs de mestres i AMPA a experts especialitzats en legislació educativa.²⁶

Entre 1980 i 1984, com a la resta d'escoles del CEPEPC, a l'escola de Reus es va plantejar la qüestió del pas a escola pública²⁷ o romandre com a escola privada.²⁸

COM ENCARRILAR LA VOCACIÓ DE SERVEI COMUNITARI?

L'horitzó del pas a escola pública s'estava plantejant en el si d'aquella xarxa d'escoles alternatives: «El període de debat intern plantejà la disjuntiva entre la conservació del patrimoni de l'escola al marge de la consideració del patrimoni públic, o bé incloure el centre a la xarxa pública, culminant la reivindicació del CEPEPC».²⁹

Sabem que hi ha escoles que es van inserir a la xarxa pública i d'altres que no hi van voler passar.³⁰

Fou un moment agònic abans de la crisi final: a la primera societat civil tothom n'era soci —amb una acció de 2.000 pessetes per família—, però després «es passà» a una societat anònima, fórmula «que li permeté [al centre] fer desaparèixer un règim de gestió massa assembleari».³¹ En efecte, des del curs 1980-1981, un cop enllestida la nova planta de BUP i de FP, «l'organització interna prengué una orientació tendent a substituir la dinàmica assembleària per una es-

24. *Ibid.*, p. 162.

25. FERRÉ TRILL (2019: 180).

26. AMPA (1977: 177 i 184, per a contactes amb Francesc Cases), Barcelona.

27. *Ibid.*, p. 174.

28. FERRÉ TRILL (2019: 187), contactes amb el coordinador del CEPEPC Carles Martínez Echalar i amb la cúpula del CEPEPC.

29. Qüestionari a les escoles del CEPEPC, 1978-1979, documentació CEPEPC (ANC), p. 181.

30. Maria Teresa CODINA (2007), *Educar en temps difícils*, Vic, Eumo.

31. FERRÉ TRILL (2019: 198).

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

estructura més adient, segons es concebia, amb la nova extensió d'estudis».³²

Segons el cronista, que es val de les paraules d'un exprofessor, es va produir a la primera meitat dels vuitanta «un característic fenomen de concentració de poder per part de qui [...] ha contribuït en grau superior a tirar endavant un projecte [...] i que, arribats a un punt determinat, veu que pot perdre el control d'aquest projecte vital».

Això em va fer pensar en la privatització de la gran Cooperativa de Guissona. D'una manera, s'arriba a un moment en què es planteja «l'alternativa entre el bé comú i la propietat privada, entesa com l'absoluta concentració de patrimoni i de poder en una sola mà».³³

El centre s'estava institucionalitzant amb un estil organitzatiu propi. El 1979-1980 havia incorporat el coordinador de cada etapa nomenat per l'equip de mestres.³⁴ El període decisiu 1980-1984 viu una dura pugna entre els defensors de l'escola com a centre privat (pares i fundadors de la societat) i els de l'escola pública, sobretot el claustre de mestres.³⁵ El cas és que l'escola no va fer el pas a la xar-

xa pública,³⁶ contràriament a llargues expectatives i a molts contactes amb la plataforma CEPEPC i amb defensors del model d'aquesta.³⁷

RESUMINT

Estem davant d'un assaig reflexiu, com he dit al principi. Això és força subversiu en una comunitat «educadora» oficial, impregnada de valors neoliberals, que adora els protocols i que adopta amb entusiasme de babau les tecnologies digitals.

Això de fer servir el document, les dades empíriques, per fer avançar el pensament crític pedagògic ja de per si és un encert.

Un altre dels encerts del llibre és la metodologia utilitzada en l'intent d'atorgar a la solidesa i coherència del pensament educatiu (implícit i explícit) en qualsevol projecte educatiu la importància que té. L'abordatge històric te una explícita voluntat comparativa i globalitzadora en l'àmbit dels Països Catalans.

L'autor crida a valorar historiogràficament, seguint el model educa-

32. *Ibid.*, p. 185.

33. *Ibid.*, p. 194.

34. FERRÉ TRILL (2019: 181).

35. *Ibid.*, p. 182, paràgraf central.

36. Assemblea del 21 de desembre de 1983, per la qual l'escola no s'adherí a llei 14/1983 de 14 de juliol, *ibid.*, p. 182.

37. FERRÉ TRILL (2019: 87), molt clar al respecte.

tiu comarcal valencià, el treball comunitari d'inspiració cristiana als Països Catalans. No ens diu gaire de quina manera. En qualsevol cas, la intenció crítica i l'abordatge històric i sociològic prometen desenvolupaments interessants.

L'autor va contracorrent: en un moment en què la inconsciència corporativa en les ciències educatives bandeja a nivell universitari la reflexió humanista i historiogràfica, es permet criticar una línia metodològica (suposadament) dominant en el camp historiogràfic (el materialisme històric), del qual diu que «no ha contemplat prou aquesta línia de treball analític».³⁸

Comptat i debatut, l'estudi de Ferré Trill palesa com en l'arrencada del centre escolar peculiar que estudia, en plena dècada dels seixanta (1966), hi sobresurten trets «identitaris» d'un projecte d'escola activa pensada per a un determinat entorn geogràfic i econòmic: importància del

38. Parla de «grans contribucions teòriques a la concepció moderna i contemporània del país —només cal pensar en el pensament historiogràfic d'Eva Serra [1942-2018], o en les recerques del malauradament traspasat i encara no prou ponderat mestre d'historiadors que fou Jordi Monés Pujol-Busquets [1928-2020]». Xavier FERRÉ TRILL (2020), «De l'aportació de la Joventut Agrícola Rural Catòlica...», document citat a la nota 2.

treball cooperatiu i experimental, de la iniciació professional, l'escola com a element primordial de vertebració comarcal, l'escola com a ferment de participació —república escolar—, autoorganització, totes elles propostes sorgides de la «base humanista» d'un moviment especialitzat de joventut catòlica agrària al Baix Camp.³⁹

Al respecte, el llibre destaca, com s'ha dit, la importància decisiva de l'assemblatge entre el cristianisme conciliar i les ideologies progressistes del moment. Explica la implicació decisiva de membres de la JARC en el projecte inicial l'any 1966, alhora que assenyala la manca d'estudis sobre aquest moviment cristià juvenil de base.

El llibre té un valor «seminal», en el sentit que brinda tot de «llavors» per desenvolupar.

Per exemple, seria molt útil prosseguir l'estudi i escatir en què ha parat la transformació d'aquest centre escolar les darreres dècades. Ha esdevingut un centre «purament comercial»? Té en l'actualitat una projecció comunitària transformadora d'algun tipus? Com és valorat per la ciutadania?

En un altre ordre de coses, la relació entre moviment social institucionalitzat i les iniciatives escolars

39. FERRÉ TRILL (2019: 52-53).

alternatives als Països Catalans és un tema de fecunditat previsible i considerable.

Ferré Trill, a la nota aclaridora que m'ha enviat, es pregunta si l'estudi d'un model educatiu com el de la JARC no implica, també, l'anàlisi de la «qüestió nacional». Això ho hauria d'explicar molt i molt. En general, gosaria dir que preguntar-se sobre les xarxes associatives desplegades al territori vol dir inquirir sobre la identitat canviant d'aquest territori, en un context cultural de múltiples manlles en tots sentits.

En tercer lloc, prosseguir la reflexió sobre l'instrument metodològic, la metodologia de la història de l'educació, és quelcom a no menystenir.

Pere SOLÀ GUSSINYER

Universitat Autònoma de Barcelona

Pere.Sola@uab.cat

KAHN, Albert E. (2020). *Reflexions de Pau Casals. Pensaments íntims i personals recollits per Albert E. Kahn*. Traducció de Rosa Queralt. Barcelona: Antoni Bosch editor, 3a ed., 228 p.

Aquests dies de confinament mundial per a la població urbanitzada ha aparegut la tercera edició en

català d'una obra important sobre la música catalana i la clàssica internacional, Pau Casals i la identitat i la història del país. Les converses del nostre músic més universal amb el periodista compromès Albert E. Kahn. No són les úniques, coneixem les de Josep M. Corredor, les més importants i extenses, si bé no gaudiren de gaire sort en les versions catalanes. Foren, malauradament, publicades parcialment sota el franquisme i reeditades *tal qual* amb l'aquiescència familiar i la despreocupació editorial en la dita etapa constitucionalista. Si la benemèrita editorial Selecta feu el que pogué en ple franquisme el 1967 i el 1974, és estrany o normal en temps de despreocupació cultural, com són els que ara corren, que la primera edició en llibertat fos l'escapçada; però ja està fet: anem a l'obra d'Albert E. Kahn.

Militant de causes populars durant la Guerra Civil espanyola, prengué posició pel bàndol legal o republicà i s'hi va implicar molt, ajudant amb tota mena de suports materials i intel·lectuals, articles, mítings, etc. Es va arribar a inscriure al partit comunista, de manera solidària i, sobretot, per coherència entre el pensament i l'obra. Renuncià a la bona feina familiar quan se li plantejà la disjuntiva: la feina o els mítings populars —era molt bon orador—, i l'activitat pública. S'implicà en la denúncia de la